

5. Lumpa D. Nizina [Elektronnyi resurs] / Dzhahiri Lumpa. — 2015. — (in Russian). — Rezhym dostupu : <http://www.e-reading.club/book.php?book=1036312>
6. Nilekani N. Obraz novoi Indii: Evoliutsiia preobrazuiushchikh idei / Nandan Nilekani ; per. s angl. — M. : Alpina Pablisherz, 2010. — 508 s. — (Seriiia «Skolkovo»). — (in Russian).
7. Novi pidkhody do istoriopysannia / za red. Pitera Berka. — K. : Nika-Tsentr, 2010. — 368 s. — (in Ukrainian).
8. Rushdi Salman Shag za chertu [Elektonnyi resurs] / Rushdi Salman. — Rezhym dostupu : http://www.reading.by/chapter.php/1034553/105/Rushdi_Shag_za_chertu.html
9. Saiid E. Kultura i imperializm / Edvard Saiid. — K. : Krytyka, 2007. — 608 s. — (in Ukrainian).
10. Svarup V. Vopros — otvet. — M. : AST; AST Moskva; HRANITEL', 2008. — 316 s. — (in Russian).
11. Jansen C. Jan Decolonization: A Short History [Elektronic resource] / Jan C. Jansen. — Avialable at : https://play.google.com/store/books/details/Jan_C_Jansen_Decolonization
12. Urquhart B. Decolonization and World Peace [Elektronic resource] / Brian Urquhart. — Avialable at : https://play.google.com/store/books/details/Jan_C_Jansen_Decolonization

Светлана Евтушенко

ДЕКОЛОНИЗАЦИЯ КАК СЛОЖНЫЙ ФЕНОМЕН

Середина XX в. обозначилась революционными процессами деколонизации. Весомой причиной завершения периода колониализма называют повсеместную трансформацию общественного мнения. Освободительные амбиции жителей колонии были определенным образом спровоцированы имперской политикой. Современные исследователи расценивают деколонизацию как один из самых трагичных периодов в мировой истории и отмечают сложную природу данного феномена. Ярким примером здесь может служить постимперская история Индии. Деколонизация индийского общества сопровождалась крайне негативными явлениями и трагическими конфликтами. Расхождения религиозного и территориального характера, социальные проблемы и тому подобное неизменно сопровождали постколониальную Индию. В качестве весомого негативного фактора выступала индийская политическая система. Модернизация современной Индии позволяет допустить возможность преодоления деколонизационных проблем.

Ключевые слова: деколонизация, империя, колония, Индия, постколониальное общество.

Svitlana Yevtushenko

DECOLONIZATION AS COMPLICATED PHENOMENON

The middle of the 20th century was designated by the revolutionary processes of decolonization. A widespread transformation of public opinion is a significant reason for the end of the period of decolonization. Liberation ambitions of habitants of colony were definitely provoked by imperial politics. Modern researchers consider decolonization as one of the most tragic periods in world history and mark difficult nature of this phenomenon. India's post-imperial history is presented as the excellent example of it. Decolonization of Indian society was accompanied by the extremely negative phenomena and tragic conflicts. Religious, territorial differences, social problems are signs of post-colonial India. The Indian political system came forward as a ponderable negative factor. Modernisation of modern India allows to assume possibility of overcoming of decolonization problems.

Key words: decolonization, empire, colony, India, postcolonial, society.

УДК 82.0: 821.161.2

Віталій Мацько

РЕВОЛЮЦІЯ 1917 РОКУ: ПРОБЛЕМА ФІКСАЦІЇ, РЕЦЕПЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ЗОБРАЖЕННЯ ПОЛІФОНІЧНИХ МІФІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕМІГРАЦІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті на конкретних прикладах досліджено літературознавчі концепти онтологічної природи художнього зображення поліфонічності міфів, породжених революцією 1917 р.,

та аберації-відхилення її гасел від норм людського співіснування, гуманності; зацентровано на багатовекторності моделювання соціально-економічних, політичних, релігійних, онтологічних міфів у мистецькій спадщині письменників української діаспори М. Лавренка, О. Гай-Головка, Є. Маланюка, В. Винниченка.

Ключові слова: текст, персонаж, революція, міф, читач, літературний образ.

В українському літературознавстві тему революційних змін дотично розглядали в антиколоніальному дискурсі О. Юрчук, Л. Зелінська, Н. Швець, Р. Іванченко, В. Даниленко, М. Шкандрій, І. Нікітова, Т. Швець, Я. Нагорний та ін. І то неспроста, адже революція 1917 р. у Росії фактично була «зміною віх», замаскованим фасадом, за яким приховувався вовчий оскал імперських амбіцій. Ідеї «зміновіховства» пропагувала еміграційна інтелігенція, яка внаслідок поразки в національно-визвольній боротьбі 1918–1920 рр., виступила із заявою про визнання радянської влади у збірці «Борітеся — поборете» (Відень, 1921). Головним ідеологом виступив М. Грушевський, його підтримали такі лідери національно-визвольної боротьби, як В. Винниченко, А. Ніковський, П. Христюк, М. Чечель, підштовхуючи інтелігенцію до повернення в Україну. Той, хто повірив «зміновіховцям», у 1930-х роках був репресований, зокрема соратник Грушевського Микола Чечель (1891–1937). Літературознавець Б. Якубський також лояльно ставився до «завоювань Жовтня», оскільки, за визначенням А. Радько, «арешти, голод, “комплекс страху” негативно вплинули на науковця [16, 95], однак і його не минула каральна “революційна законність”»: 1944 р. сталінські опричники заарештували і знищили науковця. Р. Іванченко слушно зауважує, що «історія, як й історична романістика, — це кров і мозок політики, основа державницької свідомості народу, на якій виростає й тримається держава» [9, 96]. Отже, означена тема в українській літературі ще недостатньо висвітлена, потребує ретельного аналізу, осмислення естетико-філософських, історико-літературних поглядів на розкриття проблеми революції 1917 р. та її наслідків.

Біоенергетика історичної пам'яті, як і міфи, роздуми над вічною темою про добро і зло, є тривкою. Вона входить у свідомість індивіда, підживлює його внутрішнє єство, що йменується людським життєвим досвідом. Грані історичної пам'яті не стираються, не затухають, вони можуть залишатися на рівні підсвідомості й при першій нагоді проявитися у формі спогадів, інтроспекції, самоаналізу. Прикладом є страх селян перед голодом, що його 1933 р. сталінська влада свідомо влаштувала українцям. У художніх творах О. Смотрича, О. Мак, М. Лавренка, О. Гай-Головка дихотомію фізичного і духовного (соціального) рівнів змодельовано в парі однаковою мірою. Саме ці два рівні були тією основою, що слугувала більшовикам для витворення

міфу про незалежність України, національне відродження, впровадження української мови в усі сфери життєдіяльності людини, про соціальні блага під гаслом «Земля — селянам, фабрики, заводи — робітникам!». Більшовицькі агітатори проголошували такі гасла, які найбільше хвилювали простий народ. Проте на соціальному і політичному рівнях відбувалась підміна понять, творення міфів. Фактично це була маніпуляція свідомістю, обман народу. Революція 1917 р. народжувалася на міфів: «Мы наш, мы новый мир построим, — / Кто был ничем, тот станет всем» (слова із гімну СРСР, який лунав із 1922 до 1944 рр.). Хто це стане «всім», коли нині у світі один процент населення — мільйонери, решта — на межі бідності.

Еміграційні письменники В. Гришко, О. Мак, а найпаче О. Смотрич, таврують завоювання революції — утворення СРСР. Зокрема, у вірші «Союз» О. Смотрича знаходимо такі рядки: «*Ти можеш лаяти Союз, / змішай із брудом комуністів, / скажи — соціалізм загруз / і навіть вилай кегебістів. / Ти можеш глузувати з грузин, / вірмен та інших, що сидять / в соціалістических советських / клітках. Хохлів ти можеш / навіть проклинати, / собачим гавканням їх мову називати, / клясти «у мати» їх руки, / ноги, груди, шиї! / Одного ти, однак, / не мусиш забувати — / не зачіпай ні русских, ні Росії!*» [18, 4]. На думку поета, Союз «створювався» не для того, щоб розвивати національну культуру, мову, ні, а для того, щоб задовольнити імперські амбіції.

Аналізуючи художні тексти, нами спостережено, що переважна більшість еміграційних письменників (О. Гай-Головка, В. Жила, Р. Кухар, Д. Нитченко, О. Смотрич, М. Лавренко, З. Дончук та ін.) звинувачує в усіх гріхах російський народ — збірний образ. Певна річ, такий суб'єктивний підхід шкодить авторові, бо в кожній нації, як мовлено в народі, є люди і людська, є добрі й погані вчинки. Не забуваймо, що соціалістична революція творилась руками не лише росіян, а й революціонерами інших націй (скажімо, поряд з росіянами за владу Рад активно боролися євреї (Я. Свердлов, Л. Троцький, М. Гольдштейн, І. Дубинський, Саша Красний, Г. Зінов'єв, Я. Урицький), українці (Ю. Коцюбинський, М. Скрипник, І. Шевченко (Дніпровський), М. Куліш, Д. Бузько, Д. Фальківський) та ін.).

Представником українського єврейства в Центральній Раді був віце-секретар з єврейських справ Моше Зільберфарб. Він був наділений

правом захищати інтереси єврейської меншини, пропонувати свої законопроекти, накладати вето на закони чи постанови, що не відповідають інтересам єврейської людности. Уся документація віцесекретаріату велася рідною мовою національної меншини [5, 57–58]. Слід зазначити, що до 1917 р. у Російській імперії євреїв не допускали до політичної діяльності. Природно, що саме ця нація активно кинулись у вир революційних подій, аби вибороти собі права. «У першому (радянському) уряді більшість становили євреї, вони також займали чимало ключових керівних постів, хоча складали невисокий відсоток населення країни» (Известия ЦК КПСС. — 1991. — № 2. — С. 187).

Недарма О. Смотрич у своїй художній практиці звернувся до образу державного союзу, його бентежив той факт, що дослідники делікатно обходять проблему законності існування устрою. Адже в Декларації було чітко занотовано: «Нова союзна держава <...> послужить вірним оплотом проти світового капіталізму і новим рішучим кроком на шляху об'єднання трудящих всіх країн у світову Соціалістичну Радянську Республіку». Отже, йшлося про тимчасове утворення (фейкові республіки, адже усіма процесами керував Кремль) без всенародного референдуму, під диктат партії, щоб наочно продемонструвати світовому пролетаріату, мовляв, дивіться, як нам добре живеться, ми є базою світової революції, приєднуйтеся до нас. Наприкінці ХХ ст. факт став очевидним: ідеї такої революції не прижились, а отже, перспективи створення «світової Соціалістичної Радянської Республіки» зазнали краху, відповідно й основи існування СРСР зникли. Разом з цим відпала потреба і в міфі про комунізм, «благоденство», пропаговане ХХІІ з'їздом КПРС: «Нинішнє покоління радянських людей житиме при комунізмі» (міф!). Таким чином, розпад СРСР 1991 р. відбувся на цілком законній підставі, що його скріпили підписами президенти Росії, України і Білорусії.

В українській літературі революцію 1917 р. та її відголоски заторкували письменники в різножанрових творах. Скажімо, С. Єфремов у статті «До історії соціалізму на Україні» з пієтетом описує політичні, соціально-економічні та національні переваги, підкріплюючи думки програмою соціалістів-федералістів. Зокрема, у ній йшлося про те, що «ми почуваємо себе зовсім свідомо українцями», але, зважаючи на політичні умови, «життя в Росії мусить іти революційним шляхом» [8, 229]. С. Єфремов підтримав українську революцію 1917 р., став чільним членом ЦР, заступником голови М. Грушевського, комісаром у справах преси Київського виконкому. З початком революції Рада товариства поступовців (автономістів-федералістів) у складі О. Вілінського, Д. Дорошенка, М. Грушевського, Л. Старицької-Черняхівської, Л. Яновської,

В. О'Конор-Вілінської, С. Русової, М. Синицького та ін. закликала населення закладати українські школи, засновувати товариства «Просвіта», підтримувати українську пресу тощо [8, 29–30].

У біографію письменниці Олександри Пашенко революція 1917 р. вносить нові корективи. Кооптована до складу Центральної Ради від учительства на Всеукраїнському національному конгресі, вона бере активну участь у створенні Кам'янець-Подільського українського університету, працює інспектором шкіл, займається українізацією. Однак з приходом до влади більшовиків жінка нелегально емігрує до Польщі, де перебував її чоловік О. Шульмінський, викладач французької мови в польській гімназії (м. Каліш).

Активними учасниками української революції були поети М. Чирський, М. Загривний, Ю. Дараган, які мерзли в окопах, захищаючи Україну від більшовицького війська, дістали туберкульоз легенів і дочасно померли.

Письменниця Д. Гуменна у своїх спогадах згадує про навчання в Ставищенській педшколі в ті тривожні для України дні. Саме тут вона ознайомлюється з секретами літературної майстерності, які викладають В. Самійленко (директор педшколи) та Д. Загул. Під час навчання Д. Гуменна написала учнівську роботу «Революція в інтерпретації Павла Тичини», яку Д. Загул прочитав перед усім класом. Твір мав успіх [7, 144].

Досі літературознавці обходять увагою постать учасника бою під Крутами та українського повстання в Борзні письменника Михайла Лавренка (1901 — після 1982 р.), який мешкав у Франції, згодом — у США (Бруклін). Він є автором «Споминів про Крути» [10], поезій «Лицареві Крут. Панасові Стеценкові» [11, 192], «В той день: Посвята боеві під Крутами» [12, 59], поетичного циклу «Крути», в якій українське відродження називає весною: «У думці — знову тліє — бій у Крутах... / О, неповторний часе золотий!.. / Ми всі були зелені ще, як рута, / Але в душі палав огонь святий. / І хоч навколо вир вогню шалено / Стогнав, як грім, і жах смертельний ніс; / Ми не схилили сонячне знамено / І бій важкий не видавив нам сліз. / Ми перед світом свідчили потугу / І довели, ми — лицарські сини, / Хоч не змогли розбити люту хугу / Та ще раз вчули пахощі весни». Координатори пам'яті в традиційному тексті М. Лавренка резонують до України революційної доби періоду національно-визвольних змагань з тим, щоб передати нащадкам, бодай поетичною мовою, історію творення незалежної держави й уберегти їх від помилок, що довелося пережити авторові та його побратимам.

Михайло Лавренко є також автором п'єси «Арсенал», яку присвятив С. Петлюрі. У ній митець репрезентує революційно-піднесений настрій в образі і військовій справі отамана. Дія відбувається в Києві 1917–1918 рр., однак

художнє обрамлення центрального персонажа затінує надмірна заполітизована лексика і підвищене благочестя, глибока пошана до С. Петлюри. Водночас відчувається авторська антипатія, понижена роль державників Винниченка, Єфремова, Шульгіна. Сам автор зазначав: «Наш “Арсенал”, не тільки любов до світлої правди, але й до справедливості, якої не виявляють не лише з українців дехто, але й нехтують наші запеклі вороги-комуністи як московського, так й українського походження» [13, 5]. Образ Петлюри епізодично постає й в оповіданні «За що?», в якому, за авторською версією, колишній комсомолец розголосив таємницю про те, як топили зерно в Чорному морі, аби не дісталось селянам, аби пухли з голоду. За правду юнак отримав тюремне ув'язнення і був відправлений у Сибір на лісоповал. Два тижні він ні з ким не спілкувався, роздумуючи над минулим, над тим, як йому за вірну службу більшовики «віддячили» згідно з суворою революційною законністю. Хлопця постійно мучило риторичне питання: «За що?». В уста безіменного центрального персонажа автор вкладає сповідальний речитатив: «За що?.. Рідному одновірному москалеві повірили!.. Гони “буржуйську центральну раду”; перекидай гетьманську державу, а далі — громи й директорію чи бий “бандита Петлюру”. Того Петлюру, що єдиний, як ніхто інший, відчув заклятого ворога в червоному москалеві... наша воля була таки в наших руках. Треба було її лише захистити од непрошеного “старшого брата”...» [14, 186–187].

Прикметно, що мала проза автора художньо недовершена, хвилює публіцистичністю, багатослівністю, збідненою метафорою. Водночас чітко простежується внутрішній неспокій прозаїка, якому болить те, що не збулися його юнацькі мрії та жаль за однітками, які стримували натиск більшовицьких військ під Крутами, по-геройськи загинули від штиків Муравйова. Тому, як застереження й заклик нам, сучасникам, звучить поезитичний «Епіграф» М. Лавренка, глибоко патріотичний: «Троє століть шаліє в нас тюрма... / Нас порива, однак, щодня до герця. / Мовчать історики, сміливих це нема — / Записуєм події кров'ю серця. / Читайте ці правдиві рядки — / Ідіть у бій — нехай це все минеться... / Вже досить падати з катівської руки, / Історію писати кров'ю серця!..» [14, 17]. Коли В. Винниченко у «Щоденнику» писав, що «читати українську історію треба з бромом... Уся історія — ряд, безупинний, безперервний ряд повстань, війн, пожерищ, голоду, набігів, військових переворотів, інтриг, сварок, підкопування...» [3, 122], то, наче ведучи діалог з письменником, М. Лавренко заявляє, що «досить падати з катівської руки, / Історію писати кров'ю серця!..» За триста років, додамо, українська земля щедро полита кров'ю, встелена кістками пращурів.

До української революції звертався у своїй творчості й Олекса Гай-Головка. У своєму листі (6.12.1996) до мене (автора цієї статті) він писав: «Діставши несподівано Вашу, п. Мацьків — голови Подільської “Просвіти,” — адресу, дуже радий, що тепер можу поділитися з моїми ближчими братами-подолянами своїми літературно-творчими здобутками, визрілими в боротьбі за долю й незалежність України». О. Гай-Головка розповідає, що у їхній родині було семеро дітей. Він, Олекса, — четверта дитина. Отже, перші дитячі враження були пов'язані з Писарівкою (нині — Кодимський р-н, Одеської обл.). Коли більшовики в результаті революції і військового протистояння остаточно захопили Україну, то родину Головків нарекли «нетрудовим елементом», батька позбавили виборчих прав.

Розповіді про трагічні події минулих епох читаємо у повісті «Поєдинок з дияволом» О. Гай-Головка. Автор зауважує: «Пишучи “Поєдинок з дияволом”, я прагнув здобути дві цілі: 1. Правдиво висвітлити події підсоветської України й на скитальщині; 2. Подати автентичні факти простою, доступною і грамотною мовою» [23, арк. 7]. Головному героєві на шляху до омріяної волі доводиться стикнутися з найжахливішими проявами більшовицької влади — міфічним позатекстовим дияволом. Тому енкаведисти постають як слуги диявола й зображені відповідно до негативних персонажів. Характерними для них є нелюдські вчинки — катування, приниження людської честі й гідності тощо.

Революційні події в Україні втілено в поемі О. Гай-Головка «Скоропадський». Образ гетьмана простежується в зачині поеми. Рецепція центрального персонажа не була випадковою, адже постає керівника держави уособлювала можливість останнього волевиявлення українського народу — змогу втримати самостійність української державності після подій 1917 р. Такий крок, за авторським задумом, зумовив би виключно позитивні зміни в національному устрої. О. Гай-Головка увиразнює морально-етичні проблеми заколотників, серед яких були конкретні історичні особи: Д. Мануїльський, В. Винниченко (вони є носіями зла) та П. Скоропадський (уособлює добро). Більшовика Д. Мануїльського та соціаліста В. Винниченка поет поставив в один ряд із супротивниками незалежної України. П. Скоропадський, за авторським версіюванням, сподівався на підтримку усіх демократичних сил, та цього не сталося: «Чекав від Винниченка слова. / І раптом той йому послав / До уряду своїх міністрів, / Аж п'ять з Союзу, й побажав / У міністерські крісла сісти. / Сам, в ворохобному вогні, / В протидержавну зраду вгнався, / Бо у вирішувальні дні / Із Мануїльським домовлявся. / Згубивши честь із голови, / Пішов свій дім не боронити, /

А, з допомогою Москви, / Розсунути і розвалити» [4, 21–22].

Поет шанобливо ставиться до головного героя поеми, створює образ П. Скоропадського в ореолі слави, тоді як він лише кілька місяців був «оперетковим гетьманом України» (В. Винниченко). Закцентувавши на відсутності права вибору українців з моменту усунення від влади П. Скоропадського, поет не дає читачеві «включити» підсвідоме прагнення, сподівання на здобуття в перспективі Україною незалежності. Отже, авторська симпатія залишається на боці головного героя, який, до речі, опозиціонував Центральній Раді і з допомогою німецького війська зліквідував її. Та цього в сюжетній канві поеми, на жаль, ми не помітили. Зрозуміло, що художній твір не є документальним, а лише умовно відтворює події певного історичного періоду.

Провідники нації емігрували за кордон, забравши із собою останню надію. І знову український народ кинуте у глибокий вир боротьби за незалежність держави. Звернімось до редакційної передовиці першого збірника «МУРу», в якому чітко заявлено: «Сучасні завдання українського мистецтва в основному ті самі, що й десять чи два роки тому — беззастережно, повно та віддано стояти на сторожі інтересів нації, що боролася, бореться й буде боротися за утвердження себе в правах, які їй без найменшого сумніву належать» [24, 4]. Вислів прихований за символами, абстракціями, але дешифрується ознакою революційного пафосу — «буде боротися». Якими методами, то інша справа. А що від цієї боротьби залишиться простому люду, не розкривається. Очевидно, як завжди, дістанеться соціальна нерівність, яку Т. Парсонс та Е. Шилзт називають функціоналістською, оскільки вона зумовлена поділом праці й соціальною диференціацією різних груп. Функціоналістська нерівність є результатом дії панівної в суспільстві системи цінностей і культурних стандартів, що визначають значущість тієї або іншої діяльності й у такий спосіб узаконюють складну соціальну нерівність [19, 332].

Йдеться про те, що соціум наближається до оптимального функціонування, активізуючи тих членів, чий поведінковий настанови є найбільш доречні у конкретній ситуації. Виходить, отже, що не обов'язково той чи інший індивід повинен дотримуватись ригідно (твердо) однієї поведінкової стратегії, певної етичної системи. Він мусить пристосовувати власну поведінку до особливостей ситуації. Особистість сприймаємо як «багатовимірну й багаторівневу систему психологічних характеристик, які забезпечують індивідуальну своєрідність, тимчасову та ситуативну стійкість поведінки людини» [15, 272]. Є прагматики і романтики. Останні борються за ідею, за майбутнє, якого ще не досягнуто, і не знати, яким боком ця перспектива для них обернеться. Прагматики

думають, як із цієї ситуації мати зиск, збагатитися, якщо не в рідній країні, то хоча б за її межами. Інакше кажучи, романтики живуть майбутнім, а прагматики — теперішнім. В. Соловйов у праці «Виправдання добра. Моральна філософія» пояснив просто: «Немає і не було такого людського племені, яке б не надавало своєму поняттю добра (яким би воно не було) значення постійної і всезагальної норми та ідеалу» [20, 98]. Словом, релятивізм (тлумачення) філософа прочитується таким чином: чіткого визначення між добрими і злими вчинками немає, бо їх прояви різновекторні, строкаті. Те, що для індивіда сьогодні є добром, завтра може обернутися злом. Тому етапи поступу зображення в художній літературі діаспори означених категорій тісно пов'язані зі стилевими епохами, тією добою, яка вибрала письменників.

Так, у спогадах «З пережитого» П. Богацький розповідає про свої молоді літа, участь у становленні Української держави, згадує події Першого зимового походу, перехід військ Української Народної Республіки через річку Збруч (на територію Польщі). Автор щиро переповідає поразку українського війська: 21 листопада 1920 р. о 17 годині ті, хто перетинав кордон не з власної волі, віддали останній салют Україні. Салютували з надією швидкого повернення на рідну землю. П. Богацький свої спогади підкріплює словами поета, старшини армії УНР Є. Маланюка, який у своєму щоденнику ширше подає картину згортання української революції: «...І пригадується найстрашніше. Безнадійно імлістий листопадовий день над Збручем. День, коли армія — згідно з якимсь там параграфом «міжнародного» права — віддавала зброю. Востаннє гупали ще наші гармати, щоб за годину збільшити могильну купу мертвого заліза по другім боці трагічної річки. Востаннє йшла до атаки, забезпечуючи обеззброєння своєї армії, найжачена шаблями наша кіннота, щоб за хвилину нашвидку докинути їх до спільної зброєвої могили... Було щось несамовито страшне в тім добровільнім роззброєнні, щось значно гірше звичайного обеззброєння поконаних і щось близьке до страшної процедури деградації вояка. Це був символ якби прилюдного позбавлення народу його мужескості. І — щонайтрагічніше — вояки в більшості свідомі справжнього сенсу події: якийсь юнак плакав вголос, не стидяючись, як жінка; хтось гарячий і лихий на все — дзвінко ламам гнучку крицю і з міцним прокльоном кидав уламки у Збруч; хтось побожно цілував святе залізо, прощаючись з ним, як з нареченою. А багацько — уникали дивитися у вічі і похмуро-нетерпляче чекало на кінець макабричної церемонії. Хто пережив той день 21 листопада 1920 р., той не міг би за жодну ціну пережити його вдруге» [1, 100–101]. Плакали українські вояки не від поразки, а від того, що не досягнуто щастя, не здобуто омріяної волі, плакали, що залишили старих батьків на поталу тоталітарній

системі, а головне — від краху комплексу політичних міфів.

Проілюстровані вище цитати з фікційних і нефікційних творів розкривають означено сукупність політичних та соціально-економічних міфів, відображених у той чи інший спосіб письменниками української діаспори.

На думку О. Ставничої, з літературознавчої точки зору «соціальний міф трактується як узагальнено-цілісна, відносно стійка символічна система ціннісних уявлень про соціум, що існує в літературі у вигляді художніх моделей авторської рецепції» та «становить різновиди: державництво — створюється за допомогою художнього відображення процесів розбудови і демократизації, різних рівнів влади, образів героя-державника і сакралізованої української мови; популізму, отождолення народу і держави» [21, 222–223]. Текстуальна реалізація міфів зазнала трансформації у свідомості літературних персонажів. Письменники, перебуваючи за кордоном, жили вчорашнім життям, у їхній пам'яті відклався той час і ті події, учасниками і свідками яких вони були, проте, як слушно зауважує О. Гриценко, у цьому часово-просторовому вимірі «головним критерієм корисності будь-якої акції є те, “дає” вона чи “не дає” щось міфічному “народові”, а також отождолення цього “народу” з державою» [6, 170].

Українська література діаспори розвивалась двома стилістичними потоками: 1) у річищі західноєвропейських традицій (модерністська література) і 2) вузькоаспектною спрямованістю (традиційна література, яка зберегла певним чином неповноту розробки проблематики у стилі раціо). Традиційна література переважно продукувала зображення політичних, соціальних, економічних, онтологічних та релігійних міфів (взаємопов'язаність релігії та політичної ідеології) завоювань «великого Жовтня». Досить чітко про порушену проблематику, її мотиви висловився філософ Чарльз Тейлор. У своїй праці «Етика автентичності» він вказує на три суспільні «хвороби», що їх заторкують у своїх творах емігрантні письменники — це втрата смислу, затьмарення цілей (міфи. — В. М.) і втрата свободи не лише духовної, а й політичної [22, 88].

Поліфонія міфів (революційних гасел) еклітизується в осерді читацьких очікувань на рівнях мотивації «теорії сподівань», уподобань, естетичних смаків, інтелектуального ресурсу реципієнта. Художні тексти діаспорних письменників увиразнюють:

1) соціальний міф, присутній у романі З. Дончука «Куди веде казка», О. Мак «Каміння під косою», першій частині повісті І. Качуровського «Шлях невідомого»;

2) політичний міф художньо репрезентують усі літератори. Яскравим прикладом є роман В. Винниченка «Слово за тобою, Сталіне!».

Політичний міф почав втрачати смисл одразу ж після того, як «кремлівський мрійник» Ленін поставив все з ніг на голову: принципи, традиції, мораль, духовність, людяність, «любов до ближнього» [17] і виявився катом. Адже коли Л. Троцький обмежувався доганами членам «трудової армії», то вождь «світового пролетаріату» беззастережно радив: «Надо шире применять расстрелы» [2, 79]. Скориставшись порадою попередника, Сталін заходився зачищати партійців ленінської гвардії. Першим відчув загрозу Л. Троцький, який, не роздумуючи, емігрував. Пізно усвідомили соціально-політичний міф в Україні М. Скрипник та М. Хвильовий, їм уже можливості емігрувати не було, вони покінчили життя самогубством («Сталінізм в Україні» Г. Костюк, «3 часів ежовщини» О. Мак);

3) економічний міф революційного гасла «все для народу» не мав під собою твердого опертя (народ був «аморфний», позбавлений права критики партії, морально інертний, інакомислячих переслідували). Таким чином зміна влади в результаті революції відбулась номінально, бо соціально-економічна підміна понять автоматично вписується у матрицю збереження тоталітарного режиму під вивіскою «нового», «народного» керівництва. Насправді останнє все робило для того, аби якнайдовше утриматися в теплому кріслі, запускаючи в народ все нові й нові міфи про «осяйний комунізм», який настане тоді, коли кожен працюватиме заради світлого майбутнього в поті чола, виконуватиме достроково п'ятирічки, матиме червоний вимпел переможця соціалістичного змагання (оповідання М. Лавренка, «Анти-СССР» В. Гришка, поезії О. Смотрича). Означені прояви міфів прочитуємо й у таких творах, як «Слово за тобою, Сталіне!» В. Винниченка, «Чудасій» О. Мак, «Панславизм у советській історіографії і політиці», «Молода Україна пореволюційного сорокаліття під Советами» В. Гришка, «Оглянувшись назад», «Страх» О. Звичайної (Дельгівської), «Щоденник», «Дар Евдотей» Д. Гуменної, «Син» О. Смотрича та ін. Кожен із літераторів, відповідно до мисленевих намірів (інтенції), прямолінійно, фактографічно зображав образ революції та її наслідків для суспільства, звертаючись до раціональної концепції моделювання людини і світу, іноді із вкрапленням філософських медитацій чи «театру абсурду» (п'єса «Син» О. Смотрича);

4) релігійний (іраціональний) міф розвінчувався політикою партії, яка поставила церковне життя під суворий контроль спецслужб (повість «Їм дзвони не дзвонили» О. Гай-Головка, оповідання М. Лавренка, поезії О. Лятуринської, О. Смотрича);

5) онтологічний міф яскраво розкрито в дослідженні Г. Костюка «Сталінізм в Україні» та першому томі його мемуарів «Зустрічі і прощання», спогадах Д. Гуменної «Дар Евдотей», повісті «Каміння

під косою» О. Мак, в яких оприявлено субстанційні міфи, що силою своєї канонічності координують дії колективу, стабілізуючи їх у часопросторі. Онтологічний міф детермінує процеси функціонування соціальних інститутів, легітимізує формальну структуру. У тоталітарній системі означений міф виправдовує вибраний більшовицькою партією політичний курс, легітимізує: а) принцип визнання влади колективом і б) зумовлює непокору владі як посягання на майбутнє усього соціуму.

Отже, проаналізувавши діаспорну фікційну і нефікційну літературу, можемо констатувати, що революція 1917 р., її аберація (відхилення) від норм людського співіснування, гуманності, відобразилася в різножанрових творах

еміграційних письменників. Рецепція художньо-естетичних систем модифікована відповідно до інтенцій, задуму митця. Людину і світ в проаналізованих вище творах зображено в раціональній парадигмі, у матриці суцільного антиколоніального континууму, що виступає антитезою соцреалістичній художній друкованій продукції. Проблеми фіксації рецепції і продукування міфотворення в українській діаспорній літературі прочитуються комплексно під час аналізу релігійних, політичних, соціально-економічних, онтологічних міфів. Усвідомлюємо, що в одній статті неможливо широко розкрити означену проблему, тому сподіваємось, що вона стане поштовхом для подальших літературознавчих студій.

ДЖЕРЕЛА

1. Богацький П. Архіви [збір. Левко Богацький] / Павло Богацький. — Sydney : б.в., 2003. — 432 с.
2. Буніч І. Золото партії [Текст] : историко-публицистическое исследование / И.Л. Буніч. — К. : А.С.К. ; СПб. : Облик, 1998. — 350 с.
3. Винниченко В. Щоденник / Володимир Винниченко ; [передм. М. Жулинського; текст. підгот. С. Гальченко] / Володимир Винниченко // Київ. — 1990. — № 9. — С. 91–123.
4. Гай-Головко О. Скоропадський [трагедія] / Олекса Гай-Головко. — Тернопіль : Тайп, 1999. — 68 с.
5. Гольдман С.І. Жидівська національна автономія в Україні 1917–1920 / С.І. Гольдман. — Мюнхен; Париж; Єрусалим, 1967. — 138 с.
6. Гриценко О. «Своя мудрість»: Національні міфології та «громадянська релігія» в Україні : Дод. до «Нарисів укр. попул. культури» / О. Гриценко; Укр. центр культур. дослідж. — К., 1998. — 184 с.
7. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Испит пам'яті. Кн. 1: Київські кручі; Кн. 2: Жар і крига ; [передмова В.І. Пепа; післямова С.І. Горошко] / Докія Гуменна. — К. : Дніпро, 2004. — 517 с.
8. Єфремов С. Початок нової доби: радівська публіцистика. 1917 березень — серпень / Сергій Єфремов. — К. : ВЦ «Просвіта», 2011. — 382 с.
9. Іванченко Р. Исторична проза і міфи (роздуми над проблемою) / Р.П. Іванченко // Вісник Запорізького нац. ун-ту : зб. наук. ст. — Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2008. — № 2. — С. 93–96. — (Серія «Філологічні науки»).
10. Лавренко М. Спомини про Крути / Михайло Лавренко // Український Голос. Канадійський фармер (Вінніпег). — 1983. — 31 січня.
11. Лавренко М. Лицареві Крут. Панасові Стеценкові [вірш] / Михайло Лавренко // Альманах УНС на ювілейний рік 1968. — Джерсі-Сіті; Нью-Йорк, 1968. — С. 192.
12. Лавренко М. В той день: Посвята боєві під Крутами [вірш] / Михайло Лавренко // Календар «Слово» на ювілейний 1968 рік. — Торонто, 1968. — С. 59.
13. Лавренко М. Арсенал 1918: Лицедійство на 4 дії / Михайло Лавренко. — Нью-Йорк : Рідний край, 1976. — 139 с.
14. Лавренко М. Два колоски [оповідання] / Михайло Лавренко. — Нью-Йорк : Рідний край, 1973. — 304 с.
15. Психологія : учеб. для гуманитарных вузов / под общ. ред. В.Н. Дружинина. — СПб. : Питер, 2003. — 656 с.
16. Радько А. Борис Якубський — «філолог і естет» / Антоніна Радько // Spheres of Culture. Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies / ed. by prof. Ihor Nabytovych. — Lublin : Maria Curie-Sklodowska University, 2013. — Vol. VIII. — P. 89–96.
17. Сердюк О. Ленін: геній чи тиран? [Електронний ресурс] / Олександр Сердюк. — Режим доступу : <http://www.pravda.lutsk.ua/ukr/news/107/> (дата звернення: 30.01.2017).
18. Смотрич О. Вірші / Олександр Смотрич. — Б. в. м. : Самвидав, 1974. — 32 с.
19. Современная западная социология : словарь. — М. : Политиздат, 1990. — 432 с.
20. Соловьев В. Сочинения в двух томах / В.С. Соловьев ; сост., общ. ред. и вступ. ст. А.Ф. Лосева и А.В. Гулыги; прим. С.Л. Кравца и Я.А. Кормина. — М. : Мысль, 1988. — Т. 1. — 892 с.
21. Ставнича О. Деструкція політичних міфів популізму та державництва у романі М. Лазарука «Інавгурація» / О.М. Ставнича // Філологічні науки : зб. наук. пр. — Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2008. — С. 222–228.

22. Тейлор Ч. Етика автентичності / Чарльз Тейлор // Дух і Літера. — 2001. — № 7–8. — С. 80–91.
23. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. — Ф. 1352. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 7.
24. Чого ми хочемо [редакційна стаття] // МУР: Збірник літературно-мистецької проблематики Ч. 1. — Мюнхен; Карлсфельд, 1946. — С. 3–6.

REFERENCES

1. Bohatskyi P. Arkhivy [zibr. Levko Bohatskyi] / Pavlo Bohatskyi. — Sydney : b.v., 2003. — 432 s. — (in Ukrainian).
2. Bunich I. Zoloto partii [Tekst] : istoriko-publitsisticheskoe issledovaniie / I.L. Bunich. — K. : A.S.K. ; SPb. : Oblik, 1998. — 350 s. — (in Russian).
3. Vynnychenko V. Shchodennyk / Volodymyr Vynnychenko ; [peredm. M. Zhulynskoho; tekst. pidhot. S. Halchenko] / Volodymyr Vynnychenko // Kyiv. — 1990. — № 9. — S. 91–123. — (in Ukrainian).
4. Hai-Holovko O. Skoropadskyi [trahediia] / Oleksa Hai-Holovko. — Ternopil : Taip, 1999. — 68 s. — (in Ukrainian).
5. Goldeman S. Zhydivska natsionalna avtonomiia v Ukraini 1917–1920 / S.I. Goldeman. — Miunkhen; Paryzh; Yerusalym, 1967. — 138 s. — (in Ukrainian).
6. Hrytsenko O. «Svoia mudrist»: Natsionalni mifolohii ta «hromadianska relihiia» v Ukraini : Dod. do «Narysiv ukr. popul. kultury» / O. Hrytsenko; Ukr. tsentr kultur. doslidzh. — K., 1998. — 184 c. — (in Ukrainian).
7. Humenna D. Dar Evdotei. Ispyt pamiaty. Kn. 1: Kyivski kruchi; Kn. 2: Zhar i kryha; [peredm. V.I. Pepa; pisliamova S.I. Horoshko] / Dokia Humenna. — K. : Dnipro, 2004. — 517 s. — (in Ukrainian).
8. Yefremov S. Pochatok novoi doby: radivska publitsystyka. 1917 berezen — serpen / Serhiy Yefremov. — K. : VTs «Prosvita», 2011. — 382 s. — (in Ukrainian).
9. Ivanchenko R. Istorychna proza i mify (rozdumy nad problemoiu) / R.P. Ivanchenko // Visnyk Zaporizkoho nats. un-tu : zb. nauk. st. Zaporizhzhia : Zaporizkyi nats. un-t, 2008. — № 2. — S. 93–96. — (Serii «Filolohichni nauky») — (in Ukrainian).
10. Lavrenko M. Spomyny pro Kruty / Mykhailo Lavrenko // Ukrainyskyi Holos. Kanadiyskyi farmer (Vinnipeh). — 1983. — 31 sichnia. — (in Ukrainian).
11. Lavrenko M. Lytsarevi Krut. Panasovi Stetsenkovi [virsh] / Mykhailo Lavrenko // Almanakh UNS na yuvileinyi rik 1968. — Dzhersi-Siti; Niu-York, 1968. — S. 192. — (in Ukrainian).
12. Lavrenko M. V toi den: Posviata boievi pid Krutamy [virsh] / Mykhailo Lavrenko // Kalendar «Slovo» na yuvileinyi 1968 rik. — Toronto, 1968. — S. 59 — (in Ukrainian).
13. Lavrenko M. Arsenal 1918: Lytsediistvo na 4 dii / Mykhailo Lavrenko. — Niu-York : Ridnyi kraj, 1976. — 139 s. — (in Ukrainian).
14. Lavrenko M. Dva kolosky [opovidannia] / Mykhailo Lavrenko. — Niu-York : Ridnyi kraj, 1973. — 304 s. — (in Ukrainian).
15. Psihologiiia : ucheb. dlia gumanitarnykh vuzov / pod obshch. red. V.N. Druzhinina. — SPb. : Piter, 2003. — 656 s. — (in Russian).
16. Radko A. Borys Yakubskyi — «filoloh i estet» / Antonina Radko // Spheres of Culture. Journal of Philology, History, Social and Media Communication, Political Science, and Cultural Studies / ed. by prof. Ihor Nabytovych. — Lublin : Maria Curie-Sklodovska University, 2013. — Vol. VIII. — P. 89–96. — (in Ukrainian).
17. Serdiuk O. Lenin: henii chy tyran? [Elektronnyi resurs] / Oleksandr Serdiuk. — (in Ukrainian). — Rezhym dostupu : <http://www.pravda.lutsk.ua/ukr/news/107/> (data zvernennya 30.01.2017)
18. Smotrych O. Virshi / Oleksandr Smotrych. — B. v. m : Sam vydav, 1974. — 32 s. — (in Ukrainian).
19. Sovremennaia zapadnaia sotsiologiiia : slovar. — M. : Politizdat, 1990. — 432 s. — (in Russian).
20. Solovev V. Sochineniia v dvukh tomakh / V.S. Solovev ; sostav., obshch. red. i vstup. st. A.F. Loseva i A.V. Gulygi; prim. S.L. Kravtsa i Ya.A. Kormina. — M. : Mysl, 1988. — T. 1. — 892 s. — (in Russian).
21. Stavnycha O. Destruktsiia politychnykh mifiv populizmu ta derzhavnytstva u romani M. Lazaruka «Inavhuratsiia» / O.M. Stavnycha // Filolohichni nauky: zb. nauk. pr. — Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka, 2008. — S. 222–228. — (in Ukrainian).
22. Teilor Ch. Etyka avtentychnosti / Charlz Teilor // Dukh i Litera. — 2001. — № 7–8. — S. 80–91. — (in Ukrainian).
23. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy. — F. 1352. — Op. 1. — Spr. 32. — Ark. 7. — (in Ukrainian).
24. Choho my khochemo [redaktsiina stattia] // MUR: Zbirnyk literaturno-mystetskoii problematyky. Ch. 1. — Miunkhen; Karlsfeld, 1946. — S. 3–6. — (in Ukrainian).

Виталий Мацько

**РЕВОЛЮЦІЯ 1917 РОКУ: ПРОБЛЕМА ФІКСАЦІЇ, РЕЦЕПЦІЇ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ІЗОБРАЖЕННЯ ПОЛІФОНІЧЕСКИХ МИФІВ
В УКРАЇНСЬКІЙ ЕМІГРАЦІЙНІЙ ЛІТЕРАТУРІ**

В статті на конкретних прикладах досліджено літературознавчі концепції онтологічної природи художественного зображення поліфонічності міфів, породжених революцією 1917 р. і аберації-відхилення її лозунгів від норм людського буття, гуманності; акцентовано на багатовекторності моделювання соціально-економічних, політичних, релігійних, онтологічних міфів в художественному наслідуванні письменників української діаспори М. Лавренко, А. Гай-Головко, Е. Маланюка, В. Винниченко.

Ключові слова: текст, персонаж, революція, міф, читач, літературний образ.

Vitalii Matsko

**REVOLUTION OF 1917: THE PROBLEM OF FIXATION, RECEPTION
OF ARTISTIC REPRESENTATION OF POLYPHONIC MYTHS
IN UKRAINIAN IMMIGRATION LITERATURE**

Literary-studying concepts of ontological nature of artistic representation of the myths polyphony, generated by the revolution of 1917 and aberration-deviations of its slogans from the norms of human coexistence, humanity have been studied in the article, based on the specific examples; the attention is focused on the multi vector modelling of socio-economic, political, religious, ontological myths in the artistic heritage of the Ukrainian Diaspora writers, such as M. Lavrenko, O. Hai- Holovko, Ye. Malaniuk, V. Vynnychenko. It is proved that polyphony of myths is perceived in the core of the reader's expectations on the levels of motivation of "the theory of expectations"; preferences, aesthetic tastes, intellectual resource of the recipient. The article analyzes and interprets the artistic concepts of social, political, economic, religious, and ontological myths in historic-literary and theoretical coverage of revolution of 1917 and its consequences. According to R. Ingarden, any literary work should be perceived as the international product, which differs from the real and ideal objects. The writer simulates the imaginary world, but it is rather close to reality. Intention – desire, purpose – it is the project, plan of the writer, which is realized during the creative process, but finally it is realized in the literary text, designed for the reader. Therefore, modeling of myths in Ukrainian immigrant literature proportionally depends on the worldview, creativity, individual style and culture of speech. Resorting to the artistic reproduction of polyphonic myths, emigration writers focus their attention on three social "diseases" that represent loss of meaning, dizziness-crossing of the goal and loss of freedom.

Key words: text, character, revolution, myth, reader, literary image.

УДК 82.09'06

Ольга Поліщук

ЕВОЛЮЦІЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ІСТОРІЇ В ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті простежено зародження та розвиток феномену альтернативної історії в художній літературі. Це явище виникло ще в Давній Греції та Римі. Так, історик Тит Лівій у своєму трактаті «Історія Риму від заснування Міста», написаному приблизно у 35 році до н. е., висунув гіпотезу про те, що Олександр Македонський не помер у 33 роки, а здійснив похід на Рим у 323 р. н. е. Протягом ХХ ст. найпоширенішими альтернативно-історичними темами творів зарубіжних авторів були події, пов'язані з наполеонівськими війнами та Другою світовою війною, американською Війною за незалежність та громадянською війною. Найвищий інтерес письменників до художньої альтернативістики припадає на кінець ХХ — початок ХХІ ст. У світовій літературі вже зараз можна простежити тенденцію до зростання попиту на цей жанр, котрий, у свою чергу, витісняє з книжкових полиць белетристику та стає поряд із документальною літературою.

Ключові слова: альтернативна історія, еволюція, тенденція.